

Onderliggende principes

Cognitieve ontwikkeling

De taalontwikkeling van kinderen hangt samen met hun cognitieve ontwikkeling. Uit de ontwikkelingspsychologie weten we dat cognitieve ontwikkeling beschreven kan worden in termen van toenemende differentiatie en integratie. Kennis die kinderen hebben, is in eerste instantie ongeleed en algemeen. Naarmate kinderen zich ontwikkelen, wordt die kennis steeds gedifferentieerder en specialistischer. Zo spreken jonge kinderen iedereen met 'je' aan en weten ze als ze ouder zijn dat er ook situaties zijn waarin je 'u' moet gebruiken. Dit is een voorbeeld van **toenemende differentiatie**.

Toenemende integratie wil zeggen dat er sprake is van meer gecontroleerde en bewuste handelingen. Naarmate kinderen zich ontwikkelen, worden ze zich bewuster van hun cognitief handelen. Die handelingen worden steeds gecontroleerder, waardoor ze steeds beter in staat zijn hun eigen spreek- en luistergedrag te monitoren. Ze signaleren bijvoorbeeld wanneer anderen niet begrijpen wat ze bedoelen en doen daar iets aan, of ze merken dat ze zelf iets niet begrijpen en stellen dan een vraag. Jonge kinderen kunnen zich niet of moeilijk verplaatsen in een ander. Naarmate ze zich ontwikkelen, groeit het vermogen om meer afstand te nemen van zichzelf en een situatie te bekijken vanuit het perspectief van een ander. Uiteindelijk kunnen ze als objectieve buitenstaander het perspectief van verschillende mensen analyseren en op elkaar betrekken. Zo zijn kinderen naarmate ze ouder worden bijvoorbeeld meer geboeid door wat anderen, vooral leeftijdsgenoten, ervaren en voelen.

In de literatuur worden doorgaans **4 belangrijke kenmerken van taalontwikkeling** genoemd:

- **Taalontwikkeling gaat snel.** Kinderen leren bijvoorbeeld in een hoog tempo nieuwe woorden en gebruiken al op jonge leeftijd grammaticaal complexe zinnen. Ook zijn ze al jong in staat om taal op verschillende manieren functioneel te gebruiken. Ze weten bijvoorbeeld hoe ze erachter kunnen komen wat iemand bedoelt of hoe ze iets gedaan kunnen krijgen. Kinderen zijn dus behoorlijk competente taalgebruikers als ze op school komen.
- In elk stadium van taalontwikkeling geldt dat kinderen **meer begrijpen dan ze zelf kunnen produceren**. Ze kunnen bijvoorbeeld luisteren naar een toespraak die qua taalgebruik moeilijker is dan hoe ze zelf kunnen praten.
- **Verwerven en toepassen van taal gaan hand in hand.** Kinderen krijgen voortdurend (vaak impliciete) feedback op hun taalgebruik. Doordat leerlingen in rijke taalgebruikssituaties actief taal gebruiken en leren reflecteren op dat gebruik, krijgen ze de mogelijkheid om nieuwe kennis over taal te verwerven en deze steeds weer in te zetten, samen met de kennis die ze al hebben. Begrijpelijke input, adequate feedback en de mogelijkheid om zelf uitgebreid taal te produceren zijn dus belangrijke elementen van taalontwikkeling.
- Taalontwikkeling verloopt **van eenvoudig naar complex**. Eerst worden eenvoudige taalfuncties, woorden, structuren, regels en concepten verworven, daarna de complexere. Kinderen maken bijvoorbeeld al heel jong gebruik van de taalfuncties benoemen en beschrijven. Later komen daar complexere taalfuncties als redeneren, uitleggen, argumenteren en concluderen bij. Bij het uitvoeren van taaltaken op school wordt een beroep gedaan op verschillende niveaus van complexiteit van taaltaken in de diverse groepen.

De complexiteit van taaltaken

Bij het bepalen van de complexiteit van taaltaken speelt het begrip **afstand** een centrale rol. Het gebruiken van taal kan moeilijker worden naarmate er sprake is van een grotere afstand in de communicatieve situatie. Taalgebruik komt steeds meer los te staan van de context die op dat moment aan de orde is. Aanvankelijk is taalkennis van kinderen steeds gekoppeld aan de situatie waarin ze zich op dat moment bevinden. Ze zijn bijvoorbeeld al vroeg in staat te praten over alledaagse ervaringen. Praten over iets dat in de toekomst zal plaatsvinden, is nog moeilijker. Geleidelijk maken ze zich regels eigen voor het gebruik van hun taalkennis in andere contexten. Uiteindelijk ontwikkelen ze abstracte kennis van taalgebruik voor verschillende situaties. Het begrip afstand heeft betrekking op verschillende aspecten van de communicatieve situatie.

De afstand tot de **omgeving** waarin de communicatie plaatsvindt, heeft invloed op de complexiteit van de taalkaak. In een meer formele situatie is de communicatie lastiger, omdat formeel taalgebruik verder van leerlingen af staat dan hun dagelijkse taalgebruik. Het is bijvoorbeeld eenvoudiger om met vrienden af te spreken om te gaan voetballen dan telefonisch een afspraak te maken bij de tandarts.

Daarnaast heeft de mate van **ondersteuning** door jou als leerkracht invloed op de communicatie. Hoe minder hulp en begeleiding leerlingen krijgen, hoe moeilijker de taalgebruikssituatie kan zijn, want hoe zelfstandiger ze de taalkaak moeten uitvoeren. In een gesprek kan jij bijvoorbeeld ondersteuning bieden door beurten te verbinden of door vragen te stellen over wat een leerling wil zeggen. Zonder die steun is het gesprek moeilijker voor de leerling.

Ook de **fysieke omgeving** speelt een rol. Het is bijvoorbeeld makkelijker om te praten in een vertrouwde omgeving zoals het eigen klaslokaal, dan in een minder bekende omgeving.

Verschillende **aspecten** spelen een rol bij de **afstand tot het onderwerp**:

- de betrokkenheid bij het onderwerp
- de voorkennis erover
- de mate van concreetheid ervan

Betrokkenheid en **voorkennis** hangen vaak samen: over een onderwerp waarin je bent geïnteresseerd, heb je vaak ook een behoorlijke voorkennis opgebouwd. Een grote betrokkenheid bij een onderwerp maakt het makkelijker erover te praten of ernaar te luisteren. Praten over je eigen zwemclub waar je veel plezier aan beleeft en veel over weet, is voor een kind simpeler dan praten over een sport die je alleen van tv kent. Het is voor kinderen makkelijker om te praten over een **concreet** onderwerp in het 'hier en nu', dat ze kennen uit hun omgeving (zoals spelletjes op het schoolplein) dan over een onderwerp dat verder van ze af staat (bijvoorbeeld een vulkaanuitbarsting in een ander land).

Ook de afstand tot de **gesprekspartner(s)** of het **publiek** heeft invloed op de complexiteit van taaltaken. In een gesprek met meer deelnemers of tussen een spreker en luisteraar is de afstand groot als de deelnemers elkaar minder goed kennen of als er sprake is van ongelijkwaardige machtsverhoudingen. Met een groepje vriendinnen belevenissen uit het afgelopen weekend uitwisselen is eenvoudiger dan een voordracht houden voor een andere klas waarvoor je beoordeeld wordt.

Kinderen ontwikkelen hun taal door die **actief** te gebruiken en op hun taal en taalgebruik te **reflecteren**. Afstand speelt een rol bij het niveau waarop gereflecteerd wordt op taalgebruik. Door hun toenemende kennis over taal en taalgebruik leren kinderen steeds beter afstand te nemen van hun eigen taalgebruik en leren zij hun taalgebruik te beschouwen vanuit het perspectief van de functie ervan (met welk doel spreek of luister ik?) en van het beoogde publiek (hoe zorg ik dat de luisteraar mij begrijpt?). Ze realiseren zich steeds meer met welk **doel** communicatie plaatsvindt en hoe ze hun taalgebruik kunnen aanpassen aan het beoogde publiek. Ze leren steeds beter om van een afstand naar hun eigen taalgebruik en dat van anderen te kijken, het te beoordelen en het waar nodig te veranderen. Het niveau van reflecteren heeft ook te maken met de complexiteit van hetgeen waarop gereflecteerd wordt. Het is minder complex om tijdens een presentatie te letten op de verstaanbaarheid dan op de structuur van de presentatie.

ELEMENTEN VAN DE LEERSTOFIJNEN MONDELINGE TAALVAARDIGHEID

Functies van mondeling taalgebruik

De 3 subdomeinen van mondelinge taal (gesprekken, luisteren en spreken) kennen verschillende **taken**, zoals *deelnemen aan discussie, luisteren naar een instructie en een monoloog houden*. Aan de taken zijn functies gekoppeld, zoals *een eigen mening verwoorden, luisteren naar een opdracht van de leraar en gevoelens onder woorden brengen bij bijvoorbeeld het aanprijzen van een film*. Uit de literatuur kennen we **3 functies** van taalgebruik (deze functies geven aan waar het taalgebruik toe dient):

- Mondeling taalgebruik kan een **communicatieve functie** hebben. Spreker en luisteraar communiceren met elkaar om informatie te geven of te krijgen, om instructies te geven of geïnstrueerd te worden, om te overtuigen of om een mening te vormen. Voorbeelden van mondeling taalgebruik met een communicatieve functie zijn: belevenissen uitwisselen in een gesprek, elkaar een som uitleggen, commentaar geven bij zelf gemaakte foto's of vertellen over een boek.
- Mondeling taalgebruik kan ook gericht zijn op de **expressie of ontwikkeling van persoonlijke gedachten en gevoelens** van de spreker of luisteraar. Dan gaat het om de expressieve functie van taal. Voorbeelden hiervan zijn een gedicht voordragen of luisteren naar een verhaal.
- Ten slotte is mondeling taalgebruik **een instrument om te leren**: een middel om greep te krijgen op de werkelijkheid en om eigen gedachten te vormen en te ordenen. Dit is de conceptualiserende functie van taal; een middel in de ontwikkeling van denken en kennis. Voorbeelden van de conceptualiserende functie van mondelinge taal zijn al denkend praten over de oplossing van een probleem of praten over inhoud en formulering als voorbereiding op het schrijven van een tekst.

De 3 functies van taal staan niet los van elkaar. In veel situaties spelen meerdere functies een rol, met soms het accent op de ene en dan weer op de andere functie. Als een leerling bijvoorbeeld verslag uitbrengt van een natuurkunde-experiment, informeert hij zijn klasgenoten en ligt het accent op de communicatieve functie. Door het bespreken van vragen van klasgenoten kan de inhoud van het verslag bezinken en kan de spreker tot nieuwe inzichten komen. Dan gaat het om de conceptualiserende functie van taal. Tegelijkertijd kan verslag doen een amuserende, ofwel expressieve functie hebben, zoals wanneer de spreker erin slaagt om zijn ervaring op humoristische wijze te formuleren.

Strategieën

Algemeen aandachtspunt bij de doorlopende leerlijnen uit het referentiekader (hoewel niet opgenomen in de systematiek van de uitgewerkte doelstellingen) is het leren van strategieën voor gesprekken, luisteren en spreken. Een strategie is *een doelgerichte handeling die leerlingen kan helpen om een taalkaak gerichter en efficiënter uit te voeren*. Het taalonderwijs is erop gericht leerlingen te helpen zicht te krijgen op verschillende strategieën en deze bewust in te zetten bij het uitvoeren van de taaltaken.

Strategieën die ingezet kunnen worden bij het voeren van **gesprekken** zijn:

- **Oriënteren op het gespreksdoel:**
 - Waarom voer je het gesprek?
 - Hoe actief moet je zijn om het doel te bereiken?
 - Kun je op deze manier de juiste informatie overbrengen of achterhalen?
- **Oriënteren op het onderwerp en de eigen kennis daarvan:**
 - Waar gaat het over?
 - Wat weet je er al van?
 - Wat wil je erover vertellen en wat wil je weten?
- **Oriënteren op soort gesprek:**
 - Wat voor soort gesprek is het?
 - In welke context?
 - Hoeveel en welke inbreng wordt er van jou verwacht?
 - Wat verwacht jij van de anderen?
- **Oriënteren op gesprekspartner(s):**
 - Met wie ga je in gesprek en hoeveel gespreksdeelnemers zijn er?
 - Hoe goed ken je de ander(en), wat weet je van hen?
- **Reflecteren op het gesprek:**
 - Begrijp je wat er wordt gezegd en breng je zelf informatie goed over?
 - Bereik je op deze manier het doel?
- **Monitoren van het gesprek:**
 - Is het nodig om meer te zeggen, beter te luisteren of vragen te stellen? En hoe doe je dat?
 - Helpt het voor je eigen begrip of voor dat van de anderen om de kern of belangrijke conclusies of afspraken samen te vatten?
- **Evalueren van het gesprek:**
 - Wat ging er goed en wat niet?
 - Hoe kun je wat niet helemaal goed ging in een volgend gesprek aanpakken?

Strategieën die ingezet kunnen worden bij het **luisteren** zijn:

- **Oriënteren op het luisterdoel:**
 - Waarom luister je?
 - Hoe kun je het best luisteren: globaal of precies, selectief of gericht of misschien kritisch?
 - Hoe actief moet je luisteren om het doel te bereiken?
 - Kun je op deze manier de juiste informatie achterhalen?
- **Oriënteren op het onderwerp en de eigen kennis daarvan:**
 - Waar gaat het over?
 - Wat weet je er al van?
 - Wat wil je weten?

- **Oriënteren op soort luistertekst:**
 - Wat voor soort presentatie of luistertekst is het?
 - In welke context?
- **Oriënteren op de spreker:**
 - Naar wie luister je?
 - Wat weet je van hem?
 - Wat is het doel van de spreker?
- **Reflecteren op de luistertaak:**
 - Begrijp je wat er wordt gezegd?
 - Bereik je op deze manier je luisterdoel?
- **Monitoren van de luistertaak:**
 - Is het nodig om vragen te stellen? En hoe doe je dat?
- **Evalueren van de luistertaak:**
 - Wat ging er goed en wat niet?
 - Hoe kun je wat niet helemaal goed ging een volgende keer anders doen?

Strategieën die ingezet kunnen worden bij het **spreken** zijn:

- **Oriënteren op het spreekdoel:**
 - Waarom geef je een presentatie of vertel je iets?
 - Wat wil je ermee bereiken?
- **Oriënteren op het onderwerp en het inzetten van eigen kennis:**
 - Waarover ga je vertellen?
 - Welke informatie wil je overbrengen?
 - Wat weet je er al van?
 - Welke informatie zoek je op?
- **Oriënteren op het soort spreektaak:**
 - Wat voor soort monoloog of presentatie is het?
- **Oriënteren op het publiek:**
 - Wie luistert er naar jou?
 - Wat weet je van het publiek?
 - Wat is (globaal) hun voorkennis over het onderwerp?
- **Reflecteren op de spreektaak:**
 - Breng je de informatie goed over?
 - Heeft het publiek nog voldoende aandacht?
 - Bereik je op deze manier het doel?
- **Monitoren van de spreektaak:**
 - Is het nodig om meer te zeggen of duidelijker te zijn?
 - Kan het voor het begrip van het publiek helpen om de kern of belangrijke onderdelen of stappen te herhalen of samen te vatten?
- **Evalueren van de spreektaak:**
 - Wat ging er goed en wat niet?
 - Hoe kun je wat niet helemaal goed ging een volgende keer aanpakken

De leerstoflijn mondelinge taalvaardigheid: een opbouw in complexiteit van taaltaken

In het referentiekader staan voor gesprekken, luisteren en spreken de beheersingsniveaus voor het einde van de verschillende schooltypen. Om aan het eind van groep 8 niveau 1F of niveau 1S/2F te kunnen bereiken, vindt er gedurende de hele basisschoolperiode aanbod plaats. In de leerstoflijnen is dat aanbod verkaveld over de verschillende groepen. Deze verkaveling kan suggereren dat taalontwikkeling lineair plaatsvindt. **De ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheid is** echter geen lineair proces waarin het een strikt voorwaardelijk is voor het ander, maar **een cyclisch, concentrisch proces dat zich geleidelijk voltrekt**. Alle taken voor gesprekken, luisteren en spreken komen in alle groepen aan de orde en vaardigheden ontwikkelen zich op verschillende niveaus.

Differentiatie naar groepen vindt plaats door het niveau waarop de taken worden uitgevoerd:

- de **complexiteit** van de taak,
- samenhangend met de **afstand** tot
 - de omgeving,
 - het onderwerp,
 - de gesprekspartners *of*
 - het publiek, *en*
- het niveau waarop op de taalkaak **gereflecteerd** wordt.

Leerlingen in groep 5 hebben dus dezelfde mondelinge taken als leerlingen in groep 8, maar voeren de taken uit op een minder complex niveau. In een discussie leren leerlingen van groep 5 bijvoorbeeld het onderscheid tussen feit en mening herkennen, terwijl leerlingen in groep 8 bijvoorbeeld leren nadenken over de deugdelijkheid van de argumenten.

Gedurende het klimmen der jaren neemt ook de mate waarin jij als leerkracht ondersteuning biedt bij het uitvoeren van taaltaken af. Leerlingen gaan de verschillende taaltaken steeds zelfstandiger uitvoeren.

Daarnaast kunnen de niveaus van de taaltaken per kind verschillen. Zo kan in een groep de ene leerling in staat zijn om eigen argumenten te geven, terwijl een andere leerling ook tegenargumenten van anderen kan doorgronden en weerleggen.

Naast verschillen in complexiteit binnen eenzelfde taalkaak, zijn er ook verschillen in complexiteit tussen de taaltaken. In een gesprek heeft een spreker voortdurend ondersteuning van de gesprekspartner(s). Die gesprekspartners kunnen vragen stellen over de inhoud of over de bedoeling van de spreker, ze geven (non-verbale) signalen, of laten al dan niet hun instemming blijken. Bij een monoloog ontbreekt die directe steun van de gesprekspartner voor een groot deel, waardoor het houden van een monoloog doorgaans moeilijker is dan het voeren van een gesprek. De bovengenoemde aspecten van complexiteit van taaltaken spelen een rol bij de uitwerking van de leerstoflijnen voor gesprekken, luisteren en spreken.